

BOŻENA STANEK

stanbo@wp.pl

*Zasady podatkowe A. Smitha jako kryterium
oceny podatku liniowego*

Adam Smith's Tax Principles as a Criterion for Evaluation of Flat Tax

Słowa kluczowe: podatek liniowy; podatek jednolity; zasady podatkowe Smitha

Keywords: taxation; flat tax; Smith's tax principles

Kod JEL: K34; H24; K39

Wstęp

Podatek jest obowiązkowym świadczeniem pieniężnym, które jest nakładane jednostronnie przez związek publicznoprawny [Głuchowski, 1997, s. 50]. Jedną z metod obliczania podatku jest tzw. podatek liniowy. Jest on w Polsce przeznaczony dla ograniczonej grupy podatników podatku dochodowego od osób fizycznych. Mogą go wybrać osoby fizyczne prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą, samodzielnie lub w spółkach: cywilnej, jawnej, partnerskiej i komandytowej, po spełnieniu ustawowych warunków [Ustawa..., 1991].

Podatek liniowy wzbudza szerokie zainteresowanie wśród społeczeństwa. Co do skutków wprowadzenia tego podatku nie ma zgody pomiędzy decydentami – zarówno politykami i ekonomistami, jak i podatnikami. Środowiska te podzieliły się na entuzjastów i oponentów. Jedni i drudzy prezentują pozytywne i negatywne formy opodatkowania.

Celem artykułu jest przedstawienie istoty i koncepcji podatku liniowego oraz porównanie skutków jego stosowania ze skutkami opodatkowania progresywnego. Podjęto próbę oceny podatku liniowego w świetle zasad podatkowych sformułowanych w innych warunkach ustrojowych i gospodarczych A. Smitha. Podstawową tezę, jaką założono, jest stwierdzenie, że podatek liniowy jest metodą obliczania podatku chroniącą interesy podatnika.

Dla realizacji celu pracy wyjaśniono terminy „podatek” i „system podatkowy”. Omówiono klasyczne zasady podatkowe zaproponowane przez A. Smitha i ich istotę. Dokonano opisu kwestii teoretycznych podatku liniowego. Na przykładzie polskich rozwiązań zaprezentowano zasady i funkcjonowanie liniowego obciążenia podatkowego. Następnie podjęto próbę odpowiedzenia na pytanie, czy podatek liniowy zabezpiecza prawa i interesy podatnika i odpowiada kryteriom zaproponowanym przez A. Smitha. Jest to próba odniesienia starych idei do współczesnych uwarunkowań podatkowych.

Osiągnięcie założeń celu artykułu będzie możliwe dzięki analizie literatury przedmiotu. W pracy wykorzystano materiały źródłowe w postaci dostępnej literatury przedmiotu, zaś zastosowana metoda badawcza ma charakter opisowy. Opracowanie zawiera symulacje ekonomiczne.

1. Podatek i system podatkowy

Podatek jest nieodpłatnym, przymusowym i pieniężnym świadczeniem o charakterze ogólnym, które jest nakładane jednostronnie przez związek publicznoprawny. Związkiem tym jest przede wszystkim państwo [Głuchowski, 1997, s. 50] lub terenowe organy stanowiące.

System podatkowy to całość podatków stosowanych w określonym czasie i w określonym kraju [Gaudemet, 1990, s. 383] oraz relacje, jakie zachodzą między tymi obciążeniami [Sokołowski, 1995, s. 11]. Przez to pojęcie rozumie się całokształt form prawno-organizacyjnych opodatkowania [Weralski, 1979, s. 9]. System podatkowy jest określany jako zbiór podatków, co oznacza, że nie może to być podatek jedyny [Kosek-Wojnar, 2012, s. 161].

2. Katalog zasad podatkowych A. Smitha

Zasady podatkowe to postulaty nauki określające warunki, jakim powinien odpowiadać poprawnie zbudowany system podatkowy i poszczególne podatki. Zasady te nie tworzą zamkniętego katalogu, a poszczególne ich zestawy są budowane według cech, które w opinii poszczególnych autorów wydają się być najważniejsze [Głuchowski, 1997, s. 53]. Nie są zatem kanonem wiedzy niepodlegającym zmianom, lecz wyrazem zjawisk zachodzących nieustannie w rzeczywistości społecznej i gospodarczej [Gomułowicz, 2001, s. 12].

Szczególne miejsce w nauce zajmują osiemnastowieczne zasady podatkowe szkockiego myśliciela i filozofa Adama Smitha. Zasady te weszły do naukowej literatury jako zasady A. Smitha [Fedorowicz, 1965, s. 164], jednak Z. Fedorowicz zauważa, że zostały zaczerpnięte z dzieła H. Home'a i L. Kamesa.

Zasady sformułowane przez A. Smitha krystalizowały się na gruncie liberalnej myśli ekonomicznej. Dotyczyły poszczególnych podatków. Smith nie mówił o systemach podatkowych. Zasady Smitha odnosiły się do podatnika, ale były adresowane do władz podatkowych. A. Smith postulował zasady: równości, pewności, dogodności, taniości [Smith, 1954, s. 584].

Zasada równości postulowała, że podatnicy powinni być traktowani tak samo, bez przywilejów. Obciążenia podatkowe powinny być powszechne. Smith dopominał się zniesienia przywilejów stanowych i upowszechniał pogląd równości wobec prawa. Podatki mieli uiszczać wszyscy bez względu na pochodzenie i przynależność do klasy społecznej.

Według A. Smitha nie było rzeczą nierozsądną, aby bogaci uczestniczyli w publicznych wydatkach nie tylko proporcjonalnie do swych dochodów, ale też nieco powyżej tej proporcji. Bogatsi więcej niż biedniejsi – wszyscy proporcjonalnie do swoich dochodów. Zasada równości (równomierności) nawiązuje do współczesnej zasady sprawiedliwości podatkowej, innymi słowy tego, co nazywa się równością bądź nierównością opodatkowania. Obecnie nadaje się jej znaczenie inne niż za czasów A. Smitha.

Zasada pewności podatkowej to postulat w kierunku określoności. Wysokość podatku nie powinna być dowolna. Podatnik powinien wiedzieć, w jakiej wysokości będzie ponosił ciężary podatkowe. Zasada ta sprowadza się do ustalenia terminu płatności podatku oraz sposobu zapłaty. Za pomocą tej zasady podatnik miał być chroniony przed przemożną siłą państwa, m.in. przed poborcami podatkowymi, którzy nie tylko pobierali podatki na rzecz państwa, ale również czerpali z tego tytułu dochody.

A. Smith bardzo wyraźnie zaakcentował interesy podatnika w postulatcie dogodności. Mianowicie podatki powinny być pobierane wtedy – czyli w takim czasie, w takim miejscu, w takim terminie płatności i w taki sposób – kiedy są najbardziej dogodne dla podatnika.

Zasada taniości podatków postuluje, że podatki powinny być tanie. Powinny być określone na takim poziomie, aby jak najmniej zabierać z kieszeni podatnika. Chodzi o minimalizację kosztów wymiaru, poboru podatków i kosztów towarzyszących ich zapłacie. Smith dążył do tego, aby podatnik nie był szykanowany. Aby wizyty poborczy skarbowego, który liczył każdy komin w budynku, ustalając wysokość podatku (podymne), nie były uciążliwe i przykre dla podatnika. Zasada ta postulowała minimalizowanie kosztów poboru podatków zarówno dla podatnika, jak i państwa.

3. Koncepcja podatku liniowego

Podatek liniowy to metoda obliczania podatku, w myśl której wysokość należnego podatku jest wprost proporcjonalna do wielkości podstawy opodatkowania. Jak pokazuje historia, podatki w przeszłości były obliczane na zasadzie proporcjonalności. Z czasem jednak (już w XX w.) nabierały z zasady charakteru progresywnego [Brzeziński, 1995, s. 13].

Renesans koncepcji podatku liniowego nastąpił w latach 60. XX w. M. Friedman w książce *Kapitalizm i wolność* zaproponował jednolitą skalę podatkową. Według jego wyliczeń jednolita stopa podatkowa na dochody wyższe od progu zwolnień generowałaby większe dochody niż ówczesna ociążała struktura podatkowa [Friedman, 1962, s. 174–176].

Koncepcja podatku liniowego jest formułowana najczęściej w odniesieniu do podatku dochodowego zarówno od osób fizycznych, jak i od osób prawnych. Podatek liniowy jest też nazywany podatkiem jednolitym lub podatkiem proporcjonalnym.

Wymiar podatku liniowego jest dokonywany w oparciu o jedną stawkę opodatkowania, co oznacza, że wszyscy podatnicy opodatkowani według tej zasady płacą taką samą część swoich dochodów w formie podatku. Jedna stawka zapewnia liniowość, gdy nie towarzyszy jej kwota wolna od podatku albo ulgi podatkowe. Występowanie kwoty wolnej powoduje, że progresja jednak istnieje.

Podatek liniowy z kwotą wolną od podatku to podatek płaski. Efektywna stawka podatkowa w podatku płaskim w miarę wzrostu dochodu zbliża się do proporcjonalnej (nominalnej) stawki podatkowej, co potwierdza symulacja danych w tab. 2, dlatego niefortunnie podatek liniowy zwany jest również podatkiem płaskim.

Tab. 1. Podatek liniowy i płaski przy stawce podatkowej 19%

Dochód	Kwota wolna od podatku	Podstawa opodatkowania podatnika w podatku liniowym	Podstawa opodatkowania podatnika w podatku płaskim	Podatek liniowy	Podatek płaski	Efektywna stawka podatkowa w podatku liniowym*	Efektywna stawka podatkowa w podatku płaskim*
3 000 zł	3 000 zł	3 000 zł	0 zł	570 zł	0 zł	19%	0%
5 000 zł	3 000 zł	5 000 zł	2 000 zł	950 zł	380 zł	19%	7,60%
10 000 zł	3 000 zł	10 000 zł	7 000 zł	1 900 zł	1 330 zł	19%	13,30%
20 000 zł	3 000 zł	20 000 zł	17 000 zł	3 800 zł	3 230 zł	19%	16,15%
30 000 zł	3 000 zł	30 000 zł	27 000 zł	5 700 zł	5 130 zł	19%	17,10%
40 000 zł	3 000 zł	40 000 zł	37 000 zł	7 600 zł	7 030 zł	19%	17,58%

* obliczono jako stosunek kwoty podatku do dochodu, informuje o faktycznym opodatkowaniu dochodu

Źródło: opracowanie własne.

Podatek liniowy w znaczeniu węższym to jedynie brak progresji podatkowej, a więc wzrostu stawki podatkowej (procent płaconego podatku) wraz ze wzrostem dochodu podatnika. W znaczeniu szerszym podatek liniowy to uproszczenie. Wymiar podatku zależy od jednej stawki opodatkowania oraz wielkości opodatkowania.

W tym ujęciu funkcja wartości należnego podatku dla dochodu większego od zera jest funkcją liniową.

Podatek liniowy zdominował kraje Europy Wschodniej. Został on wprowadzony w Estonii, na Łotwie, Litwie, w Rosji, na Ukrainie, w Czechach, Rumunii, Serbii. W 2012 r. Słowacja zrezygnowała z podatku liniowego i wróciła do modelu progresywnego. W Stanach Zjednoczonych obowiązuje federalna progresja podatkowa dla osób fizycznych. Kraje Europy Zachodniej także utrzymują skalę progresywną.

4. Podatek liniowy w Polsce

Ogół zmian zapoczątkowanych w Polsce w latach 80. XX w., ukierunkowanych na budowę wolnego rynku, stworzenie społeczeństwa obywatelskiego i demokratyzację, wiązał się z koniecznością przebudowy państwa we wszystkich sferach życia społecznego. Transformacja systemowa dała początek radykalnym reformom podatkowym. W pierwszym okresie transformacji ustrojowej była ona w dużym stopniu podporządkowana zadaniom stabilizacyjnym [Bolkowiak, 2015].

W latach 90. XX w. wprowadzono progresywny podatek dochodowy od osób fizycznych. W tab. 2 przedstawiono obowiązującą na gruncie polskim progresywną skalę podatkową. Ma ona konstrukcję szczeblową, inaczej zwaną ciągłą. Przy zastosowaniu skali progresywnej kwota podatku rośnie wraz z podstawą opodatkowania.

Tab. 2. Skala podatkowa w 2015 r. (obowiązuje od 2009 r.)

Podstawa obliczenia podatku w zł	Podatek wynosi
do 85 528	18% minus kwota pomniejszająca podatek 556 zł 02 gr
ponad 85 528	14 839 zł 02 gr plus 32% nadwyżki ponad 85 528 zł

Źródło: [Ustawa..., 1991].

Od 2004 r. wprowadzono możliwość wyboru 19-procentowego podatku liniowego od dochodów z pozarolniczej działalności gospodarczej. Wyboru sposobu opodatkowania dokonuje podatnik. Jeżeli jednocześnie prowadzi on działalność gospodarczą indywidualnie i jest współnikiem w spółce osobowej, to we wszystkich tych przedsięwzięciach opodatkowuje się za pomocą tej samej formy opodatkowania.

W przypadku rozpoczęcia działalności gospodarczej wyboru formy opodatkowania dokonuje się na wniosku CEiDG-1¹. Zmiany formy opodatkowania dokonuje się w urzędzie skarbowym, składając oświadczenie do 20 stycznia roku, za który podatnik będzie się rozliczał w formie liniowej. W ciągu roku zmiana formy opodatkowania nie jest dopuszczalna.

¹ Formularz stosowany przy rejestrowaniu przedsiębiorców będących osobami fizycznymi w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej.

Główną cechą podatku liniowego jest stała stawka podatkowa bez względu na wysokość dochodu uzyskanego przez podatnika. Gdy podatnik uzyskuje również dochody opodatkowane według skali progresywnej, dochodów opodatkowanych z podatku liniowego nie łączy się z dochodami opodatkowanymi ze skali progresywnej.

Osoba korzystająca z liniowej formy opodatkowania traci prawo do korzystania z prawie wszystkich ulg i odliczeń. Podatnicy podatku liniowego pozbawieni są: kwoty wolnej od podatku (podatek jest naliczany od pierwszej zarobionej złotówki), ulg i odliczeń oraz prawa do korzystania z rozliczenia łącznie z małżonkiem lub jako osoba samotnie wychowująca dziecko. Podatnicy nie są pozbawieni ulgi abolicyjnej (ustanowionej w celu zrównania obciążeń podatkowych osób pracujących poza granicami Polski) oraz prawa do odliczania składek ZUS² i składki zdrowotnej.

Za wyborem skali progresywnej, czyli rezygnacją z podatku liniowego, przemawia korzystanie podatnika rozliczającego się wspólnie z małżonkiem z kwoty wolnej od podatku małżonka niezarobkującego. Potwierdzają to wyliczenia w tab. 3.

Tab. 3. Podatek progresywny – rozliczenie wspólne z małżonkiem i podatek liniowy (w zł)

Podstawa opodatkowania podatnika	Podstawa opodatkowania małżonka	Podatek progresywny (18% i 32%)*	Podatek liniowy (19%)*
45 000	0	6 988	8 550
90 000	0	15 088	17 100
150 000	0	25 888	28 500
200 000	0	38 940	38 000
210 000	0	42 140	39 900

* od podatku nie odliczono składki zdrowotnej

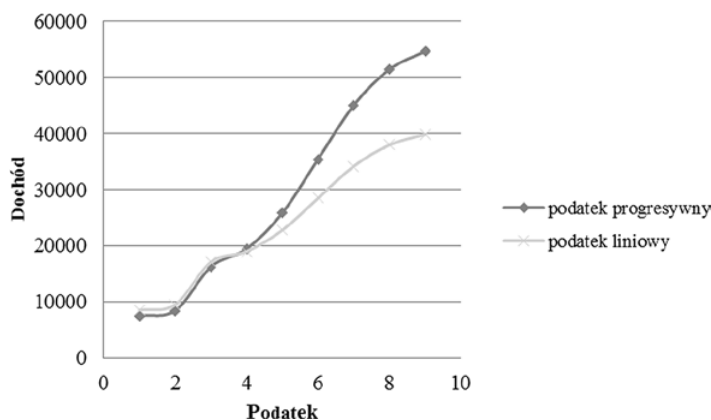
Źródło: opracowanie własne.

Podatek liniowy pozostawia do dyspozycji zamożniejszych podatników większą część ich dochodów niż w przypadku zastosowania skali progresywnej. Wynika to z symulacji zaprezentowanej na rys. 1.

Oplącalność skali progresywnej maleje przy coraz wyższych kwotach dochodów. W efekcie zastosowania podatku liniowego podatnicy o takim samym dochodzie zapłacą taki sam podatek. W miarę wzrostu dochodu obciążenie podatkowe się nie zmienia. Przy podatku liniowym nie wystąpi zjawisko nierówności poziomej, które oznacza takie samo opodatkowanie podmiotów. Natomiast idea sprawiedliwości pionowej, która oznacza większe opodatkowanie bogatszych niż biedniejszych, nie będzie realizowana.

Podatek liniowy, czyli jedna stawka podatkowa, to uproszczenie podatku. Oznacza łatwe wyliczenie należności podatkowych przez podatników. Oznacza również uproszczenie dla pracowników służb skarbowych chroniących interesów Skarbu

² Oficjalny skrót Zakładu Ubezpieczeń Społecznych – instytucji realizującej w Polsce zadania z zakresu ubezpieczeń społecznych.

Rys. 1. Opodatkowanie dochodów w Polsce stawką liniową i progresywną

Źródło: opracowanie własne.

Państwa. Następstwem tych uproszczeń jest minimalizacja kosztów poboru podatku i w konsekwencji zmniejszenie kosztów funkcjonowania systemu podatkowego.

Podatek liniowy jest przejrzysty, łatwy w administrowaniu, uwolniony od uznaniowości. Ogranicza on krańcowe opodatkowanie osób zamożniejszych. Ponadto oznacza wzrost dochodu do dyspozycji u podatników o wyższych dochodach, zachęcając do oszczędzania (gdyż stopa oszczędności w zamożniejszych gospodarstwach domowych jest wyższa niż w gospodarstwach ubogich). Podatek liniowy wprowadza nadzieję na zniechęcenie podatników do ucieczki w szarą strefę. Wadą podatku liniowego jest zwiększanie skali różnic w dochodach społeczeństwa, co prowadzi do jego rozwarstwienia.

W zakresie wydajności fiskalnej podatku dochodowego, po ewentualnym wprowadzeniu w Polsce podatku liniowego dla szerszej grupy podatników, należy spodziewać się, że zyski dla gospodarki nie będą znaczące [Boratyński, Borowski, 2012]. Pogląd ten podziela wielu ekonomistów.

Podsumowanie

Klasyczne zasady podatkowe A. Smitha zostały podporządkowane zabezpieczeniu interesów podatników. Ograniczając się do dosłownego odtworzenia poglądów wielkiego klasyka A. Smitha i dokonując przeglądu współczesnych, teoretycznych założeń podatku liniowego, można jednoznacznie stwierdzić, że jest to forma opodatkowania, która nie faworyzuje żadnego podatnika. Podatnicy płacą taką samą część swoich dochodów w formie podatku. Podatek ten to jednakowa stawka dla wszystkich, niezależna od wielkości osiągniętego dochodu. Podatek liniowy wyróżnia stabilne obciążenie.

Zniekształcenia natomiast są widoczne w przypadku stosowania progresywnej skali podatkowej. Ulgi podatkowe, preferencje z racji rozliczania z małżonkiem, uciekanie

przed płaceniem podatku w wyższym progu podatkowym – oznacza to tak naprawdę łamanie zasady równości podatkowej i przekłada się na łamanie zasady powszechności.

Można by uznać, że zasada liniowości jest respektowana bardziej w podatku proporcjonalnym niż w podatku progresywnym. Podatek liniowy zapewne spełnia kryterium zaproponowane przez A. Smitha w zakresie pewności, dogodności i taniaści. Problem wiąże się z jego oceną według zasady równości (równomierności).

Skupiając się na wątku dotyczącym równomierności, trzeba odnieść się do pojęcia „sprawiedliwość”. Współcześnie dla jednych sprawiedliwa stawka to równa stawka dla wszystkich, bez żadnych ulg, przywilejów dla jakiegokolwiek grupy społecznej. Inni przypominają, że krańcowa użyteczność dochodu jest malejąca. Z tego powodu opodatkowanie każdej kolejnej zarobionej jednostki pieniądza, bez uwzględnienia dochodu osoby, jest niesprawiedliwe.

Reasumując, należy stwierdzić, że pomimo niewyjaśnionego wątku dotyczącego interpretacji zasady równomierności podatek liniowy jest metodą obliczania podatku chroniącą prawa i interesy podatnika. W odniesieniu do rozwiązań, które są stosowane w obecnym stanie prawnym, podatek liniowy odpowiada starym, ale nadal aktualnym postulatom nauki dotyczącym podatków – odnoszonych do podatnika, adresowanych do władz podatkowych – zaproponowanych przez A. Smitha.

Przedstawiony punkt widzenia nie oznacza zakończenia rozważań. Niezwykle ważną kwestią pozostaje wysokość stawki podatku. Problem określenia wysokości stawki opodatkowania, podobnie jak problem sprawiedliwości społecznej, od szeregu lat jest nieustannym źródłem kontrowersji zarówno wśród społeczeństwa, ekonomistów i polityków, jak i naukowców. Stanowi to zachętę do prowadzenia dalszych badań i refleksji.

Bibliografia

- Bolkowiak I., *Podatek*, www.biznes.acceptance.pwn.pl/ [data dostępu: 07.06.2015].
- Boratyński J., Borowski J., *The Long-Term Economic Impact of the Flat Tax in Poland. CGE Simulation under Alternative Assumption*, „Bank i Kredyt” 2012, Vol. 3.
- Brzeziński B., *Prawo podatkowe*, TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 1995.
- Fedorowicz Z., *Instytucje finansowe*, PWE, Warszawa 1965.
- Friedman M., *Capitalism and Freedom*, Chicago 1962.
- Gaudemet P.M., *Finanse publiczne*, PWE, Warszawa 1990.
- Głuchowski J., *Wstęp do skarbowości*, WWSB, Poznań 1997.
- Gomułowicz A., *Zasady podatkowe wczoraj i dziś*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001.
- Kosek-Wojnar M., *Zasady podatkowe w teorii i praktyce*, PWE, Warszawa 2012.
- Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. 2, PWN, Warszawa 1954.
- Sokołowski J., *Zarządzanie przez podatki*, PWN, Warszawa 1995.
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz. U. z 2012 r., poz. 361 ze zm.).
- Weralski M., *Współczesne systemy podatkowe. Zarys porównawczego prawa podatkowego*, WUW, Warszawa 1979.

Adam Smith's Tax Principles as a Criterion for Evaluation of Flat Tax

The subject of the paper is the flat tax. The terms "tax" and "tax system" were explained. The classic tax principles proposed by Adam Smith which pertained to taxpayers but were addressed to tax authorities were discussed. An attempt was made to answer the question whether the flat tax is a tax calculation method that protects the interests of taxpayers and complies with the criteria proposed by Adam Smith. The article is an attempt to transpose old thoughts and ideas into the contemporary tax circumstances.

Zasady podatkowe A. Smitha jako kryterium oceny podatku liniowego

Tematem artykułu jest podatek liniowy. Wyjaśniono terminy „podatek” i „system podatkowy”. Omówiono klasyczne zasady podatkowe zaproponowane przez A. Smitha, które odnosiły się do podatnika, ale były adresowane do władz podatkowych. Podjęto również próbę odpowiedzi na pytania, czy podatek liniowy jest metodą obliczania podatku chroniącą interesy podatnika i czy odpowiada kryteriom zaproponowanym przez A. Smitha. Jest to próba odniesienia starych przemyśleń i idei do współczesnych uwarunkowań podatkowych.